

המקורות לחג שמיני עצרת ולשמחת תורה

שמיני עצרת – חג בפני עצמו שמהווה את סיומם של חג תשרי

ספר ויקרא פרק כג' פסוק לו'

"שבעת ימים תקריבו אשה לידנד ביום השמיני מקרא קדש יהיה לכם והקרבנות אשר לידנד עצרת הוא¹ כל מלאכת עבדה לא תעשו"

ספר במדבר פרק כט'

(לה) ביום השמיני עצרת תהיה לכם כל מלאכת עבדה לא תעשו:
(לו) והקרבנות עלה אשה ריח ניחח לידנד פר אחד איל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים:

תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ד/ב

שמיני רגל בפני עצמו הוא

תלמוד בבלי מסכת סוכה דף נה/ב

אמר רבי (אליעזר) [אלעזר] הני שבעים פרים [פרי החג שבעים הם, חוץ משל שמיני (שהוא יחיד)], כנגד שבעים אומות לכפר עליהם שיגדו גשמים בכל העולם לפי שנידונין בחג על המים – רש"י [כנגד מי כנגד שבעים אומות. פר יחיד למה?]

כנגד אומה יחידה. משל למלך בשר ודם שאמר לעבדיו עשו לי סעודה גדולה, ליום אחרון אמר לאוהבו עשה לי סעודה קטנה כדי שאהנה ממך (בלבד).

אמר רבי יוחנן אוי להם לעובדי כוכבים שאבדו ואין יודעין מה שאבדו; בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר עליהן ועכשיו מי מכפר עליהן:

השמחה המיוחדת שישנה בחג שמיני עצרת

ספר דברים פרק טז'

(יג) חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים באספך מגרנך ומיקבך:
(יד) ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך ועבדך ואמך וכל חלוי וחסר והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך:
(טו) שבעת ימים תחג לידנד אלהיך במקום אשר יבחר ידנד כי ברכך ידנד אלהיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידך והיית אך שמח:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ע"א ע"א

"והיית אך שמח" (דברים טז, טו) - לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה

רש"י -

והיית אך שמח - קרא יתירא הוא, דכתיב לעיל מיניה חג הסוכות תעשה לך שבעת ימים וסמך ליה ושמחת בחגך, והדר כתיב שבעת ימים תחוג וגוי' והיית אך שמח:

והקשה הגר"א (על הגמרא הנ"ל) הלא ידוע הכלל "אכין ורקין - מיעוטינן הן" ואיך כאן הגמ' למדה מ"אך" לרבות יום טוב אחרון לשמחה? ומתרץ, ש"אך" ממעט את כל מצוות החג שאינן נוהגות בשמיני עצרת (הדברים הובאו במהרי"ץ חיות). לכאורה עדיין לא מיושב כיצד נתרבה יום טוב אחרון לשמחה? נראה לפרש את עומק דבריו, שימי חג הסוכות היינו צריכים אמצעים רבים לשמחה,

¹ שם פירש רש"י עפ"י דברי המדרש (ויקרא רבה), כך:

ד"ה עצרת היא - עצרתי אתכם אצלי כמלך שזימן את בניו לסעודה לכך וכך ימים כיון שהגיע זמן להפטר אמר בני בבקשה מכם עכבו עמי עוד יום אחד קשה עלי פרידתכם:

אבל בשמיני עצרת אין צורך בכל אלו, והנה המצוות מגבילות אותנו לשמור בתנאים של קיום המצווה, היינו למי שיש לו ארבעת המינים וסוכה ובזמן המתאים לכך, **אבל שמחת התורה אינה מוגבלת בזמן ובמקום ואמצעים כל שהם**. והוא כמשל אהבת האב לבנו שאיננו תלוי במעשיו של הבן בעוד שאהבת רב לתלמידו תלויה במעשי התלמיד.

שמחת תורה – סיומה של תורה כחנוכת המקדש

שו"ע אורח חיים סימן תרסט' סעיף א'

הגה: וקורין יום טוב האחרון שמחת תורה לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה

מדרש רבה שיר השירים פרשה א' פסקה ט'

"ויבוא וירושלם ויעמד לפני ארון ברית אדני ויעל עלות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו" (מלכים א', פרק ג', פסוק טו) - א"ר אלעזר מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ט' ע"א

אמר רבי פרנך אמר רבי יוחנן: אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים (בגלל חנוכת המקדש) והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה, יצתה בת קול ואמרה להם "כולכם מזומנים לחיי העולם הבא", מאי דרוש? אמרו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרוב יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה, מקדש דקדושתו קדושת עולם וקרוב צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כל שכן, אלא אמאי היו דואגים? התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט.

דש"י -

לא עשו ישראל יום כפורים - לפי ששבעה ימים שלפני סוכות (ח' בתשרי) כל יום עשו שמחה ומשתה, דכתיב: "ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני דוד אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום" (מלכים א' פרק ח' פסוק סה) וקרוב יחיד - של נשיאים: דאיסור סקילה - דחמור מכרת: וקרוב צבור - דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרוב צבור הוא: התם - במשכן דגבוה הווי קרבנות: הכא - בחנוכת הבית דהדיוט משתה:

החלוקה בין בני בבל לבני ארץ-ישראל בעניין סיומה של תורה

בחיבור מתקופת הגאונים המתאר את החילוקים שבין אנשי מזרח (אנשי בבל) לבין בני ארץ ישראל:

אנשי מזרח (בבל) עושין שמחת תורה בכל שנה ושנה בחג הסוכות². ובכל מדינה ומדינה, ובכל עיר ועיר, קורין בפרשה אחת.

ובני ארץ ישראל אין עושין שמחת תורה אלא לשלוש שנים ומחצה, וביום שישלימו הפרשה שקורין בפלך זה אין קורין בזה.

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כט' ע"ב

לבני מערבא דמסקי לדאורייתא בתלת שני

שמחת תורה – תורה השייכת לכלל ישראל

ויקרא רבה, פרשה ט', פסקה ג'

מעשה ברבי ינאי שהיה מהלך בדרך. פגע בו אדם אחד שהיה לבוש כאדם עשיר ביותר (וטעה בו רבי ינאי וחשבו לתלמיד חכמים). אמר לו: ישים נא רבי אל לבו להתארח בביתי. אמר לו האורח: אעשה מה שיהנה אותך. הכניסו לתוך ביתו. בדקו במקרא ולא מצאו; בדקו במשנה ולא מצאו; בתלמוד - ולא מצאו; בהגדה - ולא מצאו. כיבדו רבי ינאי בברכת המזון. השיבו האורח בהשתמטות: יברך ינאי בביתו (שאפילו ברכת המזון לא ידע). אמר לו רבי ינאי: התוכל לחזור אחר מה שאומר לך? אמר לו: הן. אמר לו: אמור: אכל הכלב פתו של ינאי. תפסו האורח לרבי ינאי, אמר לו: מה, ירושתי אצלך ואתה מונה (=מעליב) אותי בדברייך?! שאלו רבי ינאי: ומהי ירושתך זו שאתה אומר שהיא אצלי? אמר לו: שהתינוקות קורין 'תורה צוה לנו משה מורשה' קהלת יעקב - 'קהלת ינאי' לא נאמר כאן, אלא 'קהלת יעקב', שהתורה ירושה היא לכל ישראל. משנתפייסו זה לזה אמר לו רבי ינאי: במה זכית לאכול על שולחני? אמר לו: מימיי לא שמעתי מילה רעה על מישהו והחזרתיה לבעליה (כלומר: לא הלכתי רכיל), ומימיי לא ראיתי שניים המתקוטטים זה עם זה ולא עשיתי שלום ביניהם. אמר לו רבי ינאי: דרך ארץ במידה כזו יש בידך - ואני קראתיך כלב'!!

² ייתכן שכן בגללה ההשגחה שיקובע מנהגם של בני בבל לסיים את התורה דווקא בשמיני עצרת, כדי להעביר מסר שהפרידה של הקב"ה מאתנו מימי החגים אל עבר ימי החול השגרתיים, היא דווקא ע"י התורה השומרת על הקשר ביננו לקב"ה.